

Αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν, ἔξ ἄλλου, ἢ ἐνόρασις ἀπετέλεσε τὸν στόχον ἐπικρίσεων. Πρῶτον, ἡρώτων οἱ πολέμοι τοῦ Μπερξονισμοῦ, τί εἶναι ἐνόρασις; Οἱ ὅρισμοὶ τοῦ Μπέρξον δὲν τοὺς ἱκανοποιοῦν. Ὁ διαλογισμὸς τοῦ ἐνστικτοῦ λαμβάνοντος συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ ἀποβαίνοντος ἀνιδιοτελοῦς· ἀναδίπλωσις, ἀναστροφή τοῦ πνεύματος ἢ τῆς ψυχῆς ἢ τῆς συνειδήσεως ἐφ' ἑαυτῆς· εἶδος τι συμπαθείας ὑπὸ τὴν ἐτυμολογικὴν τῆς λέξεως σημασίαν· ἔλλαμψις τις ἀνάλογος μὲ τὸν κλονισμόν, ὃν αἰσθάνονται οἱ ἀγαπῶντες τὴν Τέχνην ἐπὶ τῇ θεᾷ ἑνὸς καλλιτεχνικοῦ ἀριστουργήματος. δίδουσα τὸ ἀνεξήγητον καὶ ἀδιανόητον· πάντα ταῦτα ἐκρίνοντο λίαν ἀσαφῆ καὶ ἀόριστα ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, πρὸς δὲ περιέχοντα ἀντιφάσεις. Οὕτως, ὁ Julien Benda (*) συνῆγεν, ἐκ τῶν ὁρισμῶν τοῦ Μπέρξον καὶ τῶν ἐρμηνειῶν τῶν ὁπαδῶν του, τέσσαρας σημασίας ἀλληλοσυγκρουομένας καὶ ἀλληλαποκλειομένας τοῦ ὄρου: ἐνόρασις, ὃ δὲ Alfred Fouillée (***) ὀκτώ: 1) τὸ ζωϊκὸν αἶσθημα, 2) τὴν φευγαλέαν ἐντύπωσιν τὴν καταλειπομένην ὑπὸ παρεροχομένης τινος καταστάσεως, 3) τὴν συγκεχυμένην καὶ συνθετικὴν ἀνάμνησιν, 4) τὴν αὐτόματον συνείδησιν τῆς ὑπάρξεώς μας, 5) τὸν ἐσωτερικὸν στοχασμόν, 6) τὴν συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἄλλους, 7) τὸ μαντευτικὸν καὶ αὐτόματον ἐνστικτον, καὶ 8) τὴν δημιουργικότητα τῆς φαντασίας. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν διάκρισιν τῆς ἐνοράσεως ἀπὸ τῆς διανοίας, ὁ Benda ὑπεστήριξεν: «ὅ,τι καλεῖ ὁ Μπέρξον ἐνόρασιν δὲν εἶναι ἄλλο τι παρ' ἀπλούστατα αὐτὴ αὕτη ἢ διάνοια, ἐν ἀντιθέσει πρὸς εἶδος τι γραφειοκρατικῆς λειτουργίας τοῦ πνεύματος, εἰς ἣν καὶ μόνον οὗτος δίδει τὸ ὄνομα τῆς διανοίας». Εἰς τὸν τελευταῖον ἰσχυρισμόν τοῦ Benda παρατηρητέον ὅτι συγχέει οὗτος τὴν διάνοιαν μὲ τὸ πνεῦμα — τὸ μέρος μὲ τὸ ὅλον — πνεῦμα εἶναι ἢ ἐνόρασις, ἀλλὰ διάνοια δὲν εἶναι. Εἰς

(*) Ἐν «Le Bergsonisme—ou une philosophie de la mobilité».

(***) Ἐν «La pensée et les nouvelles écoles anti-intellectualistes».

δὲ τὰς κατηγορίας ἐπὶ ἀσαφείᾳ καὶ ἀοριστίᾳ τῶν ὀρισμῶν, ἀντιτάσσει ὁ Μπέρξον ὅτι καὶ αὐτὴ αὕτη ἢ ἐνόρασις ὡς καὶ τ' ἀγρεύματα αὐτῆς μοιραίως παραμορφοῦνται, ὅταν τεθῶσιν εἰς τὰ λογικὰ ἄκαμπτα πλαίσια τῆς διανοίας καὶ τῆς δι' ὁμοίων μὲ αὐτὴν μεθόδων προβαινούσης γλώσσης· χάνουν τὴν ροϊκότητα αὐτῶν, ἐκφραζόμενα, ὅπως αἱ πεταλοῦδαι χάνουν τὴν χάριν, τὴν ὁποίαν ἔχουν πετῶσαι, ὅταν, συλληφθεῖσαι, καθηλωθῶσι διὰ καρφίδων ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον τοῦ ἐντομολόγου. Βλέπει ἐκεῖνος τότε τοὺς συνδυασμοὺς τῶν χρωμάτων τῶν περύγων των, ἀνατέμνει τὸ ἔντομον ἐπιμελῶς, περιγράφων λεπτομερέστατα τὸν σχηματισμὸν καὶ τὰ ὄργανα αὐτοῦ· ἀλλὰ τοῦ διαφεύγει ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν χάριν τῆς πεταλοῦδας, ἢ ζωντανὴν πραγματικότην αὐτῆς : τὸ περύγιμά της δηλαδὴ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἀναμέσον τῶν ἀνθέων, τὸ παιγνίδισμα τῶν χρωμάτων ἐν τῇ πτήσει. Αὐτὸ εἶναι ἡ πραγματικότης, ἡ ὥραία καὶ ἀληθής· ταύτης δὲ οὐδεμίαν ἰδέαν, ἢ ἐλάχιστην, θὰ εἶχεν ὅστις θ' ἀνέμενε νὰ γνωρίσῃ τὴν πεταλοῦδαν ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τῶν ἐντομολόγων, ἢ, τὸ πολὺ-πολύ, νὰ τὴν ἴδῃ ταριχευμένην ἐν μιᾷ συλλογῇ. Γὰρ ὅκτὼ σημασίας, τὰς ὁποίας διακρίνει ὁ Bouil-lee, τὰς ἔχει ἐν τῇ Μπερξονεῖᾳ φιλοσοφίᾳ ἢ λέξις ἐνόρασις (intuition), ἀλλ' οὐδεμίαν αὐτῶν τὴν ἔχει ἀποκλειστικῶς, ὥστε νὰ προέρχεται ἀντίρρασις πρὸς τὰς λοιπὰς· εἶναι κάτι ἔξ ὅλων, ἀλλὰ δέν εἶναι παρασπᾶσιμος εἰς τύπους τῆς διανοίας, καθόσον τὸ παρεχόμενον ὑπὸ τῆς ἐνοράσεως εἶναι τὸ ἀδιανόητον καὶ τὸ ἀνεξήγητον(*). Διὰ τοῦτο τονίζει ὁ Μπέρξον περὶ ὅλων τῶν φιλο-

(*) Εἰς τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἐν πάσῃ περιπτώσει κριτικὴν τοῦ Bertrand Russell (*Le Mysticisme et la Logique*, 1918 Γαλλ. ἔκδ. Payot σελ. 12-13 ἰδίᾳ) τὰ σημεῖα τῆς διφωνίας του πρὸς τὸν Μπέρξον ἔχουν, νομίζω, ἀφρατηρίαν τὸ ὅτι ὁ Russell λαμβάνει τὸ ἐνστικτον ὑπὸ στενωπὴν βιολογικὴν ἐννοιαν, εὐρύτων, ἀντιθέτως, καὶ ὑπερβολῆς τῆς δια-

σοφημάτων του, ὅτι δι' αὐτῶν δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ, κατὰ τὸν κοινῶς παραδεδεγμένον τρόπον, ἀλλὰ φιλοδοξεῖ μᾶλλον νὰ διεγείρῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν ἱκανότητα ὅπως μόνος του διὰ τῆς ἐνοράσεως συλλάβῃ τὴν οὐσίαν, τὴν πραγματικὴν ἀλήθειαν τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Κόσμου. Ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀφειδῆς χρῆσις τῶν εἰκόνων ἐν τοῖς ἔργοις του, διότι αἱ εἰκόνες παρουσιάζουν πλαστικότητα καὶ ὑποβλητικότητα, τῶν ὁποίων στεροῦνται οἱ ἐπιστημονικοὶ ὄρισμοὶ καὶ οἱ λογικοὶ τύποι. Ὁ ἐκ τῶν μαθητῶν καὶ ὁπαδῶν του Raguot ἔγραψε ἐνδεικτικώτατα σχετικῶς: (*) «Ὁ Μπερξονισμὸς ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεώς του, δὲν εἶναι ἐπιδεικτικὸς κοινῆς συζητήσεως. Εἶναι ἀσύλληπτος, ὡς ἡ πραγματικότης, τῆς ὁποίας ἀποβλέπει νὰ μᾶς δείξῃ τὴν ἀνεξάντλητον δημιουργὸν κινητικότητα. Διαχέεται τελικῶς εἰς ποιήσιν, καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου, ἣν μᾶς ἀφηγεῖται, εἶναι μία ἐπίκλησις τῆς ποιήσεως. Ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐκ προορισμοῦ, ὁ μεταφυσικὸς οὗτος δὲν δύναται νὰ προβαίνη παρ' ὡς καλλιτέχνης. Εἶναι δὲ καλλιτέχνης ὁ Μπερξον· τὸ γνωρίζει καὶ τὸ θέλει. Ἐντεῦθεν, ὁ παρ' αὐτῷ πλοῦτος, ἡ δαψίλεια καὶ ἡ ποικιλία τῶν μεταφορῶν. Θὰ ἦτο σφάλμα βαρὺ, εἰάν αἱ λαμπραὶ αὐταὶ εἰκόνες ἐξελαμβάνοντο ὡς διάκωσμος· εἶναι ἐπιχειρήματα». Προεβλήθη ἐπίσης ἡ ἀντίρρησης ὅτι ἡ ἐνόρασις δὲν εἶναι ἀσφαλής, ὡς μέσον γνώσεως, διότι, ἐφόσον ὑπὸ τῆς διανοίας ἐξαπολύεται πρὸς σύλληψιν αὐτῆς, ὑπὸ τῆς διανοίας δὲ θὰ δοθῇ εἰς τὴν γνῶσιν, οὐ μόνον πιθανόν, ἀλλ' ἀναποσώβητον παρίσταται ὅτι ἡ διάνοια θὰ νοθεύσῃ τὴν ἀγνότητα τῆς ἐξ ἐνοράσεως γνώσεως. Πλὴν ἔργον ἀκριβῶς τοῦ φιλοσόφου εἶναι ν' ἀνεύρῃ ἐντὸς τοῦ φλοιοῦ τὸν καρπόν.

νοίας τὸν κύκλον, πρὸς δὲ καλύπτων διὰ τοῦ ὄρου αἰσθητικῆς μεγάλην περιοχὴν τῆς Μπερξονικῆς διαισθήσεως.

(*) Ἐν ἄρθρῳ του δημοσιευθέντι εἰς τὴν Revue Philosophique (τεῦχος Ἰουλίου 1907) ὑπὸ τὸν τίλον «L'évolution créatrice d'après H. Bergson».

Ὁ πανθεϊσμός (εἶδος τι νεοσπινοζισμού) τοῦ Μπέρξον ἔδωκε καὶ οὗτος λαβὴν εἰς πολλὰς ἐπικρίσεις, ὡς καὶ ἡ περὶ πνεύματος καὶ ὕλης θεωρία αὐτοῦ. Εἶδομεν ἄνωτέρω ὅτι ὁ Μπέρξον θεωρεῖ τὴν ὕλην ὡς πνεῦμα εἰς κατάστασιν χαλαρώσεως περιελθόν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, — ἐρωτῶσιν οἱ ἐπικρίνοντες — πῶς συμβαίνει ἡ κίνησις τῆς ὕλης νὰ εἶναι ἀντίθετος καὶ ἀντίμαχος τῆς κινήσεως τοῦ πνεύματος καὶ γενικῶς τὸ πνεῦμα νὰ προσκόπη, ὡς ἐπὶ ἐμποδίου, εἰς τὴν ὕλην, ἢ ἀπ' αὐτῆς δ' ἀπελευθέρωσις τοῦ πνεύματος νὰ τάσσεται ὑπὸ τοῦ Μπέρξον ὡς ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς Ζωῆς ἐν γένει; Παρατηρήθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Henri Poincaré (*), καὶ ἄλλων, κατὰ τοῦ Μπερξονείου φιλοσοφικοῦ συστήματος ὅτι δὲν ἔχει τοῦτο νόμους — ἐλάττωμα, διὰ τοῦ ὁποίου τινὲς δικαιολογοῦσι τὸν ἰσχυρισμὸν των ὅτι ὁ Μπέρξον εὑρίσκεται ἐν ἀδυναμίᾳ ὅπως μορφώσῃ τὴν ἀπὸ δεκαετίας ἀναμενομένην «Ἠθικήν» του. (**). Κατὰ τὸν ἐπιφανῆ δὲ τῆς σήμερον Δανὸν φιλόσοφον Hæffding (***), ἡ κυριώτερα ἀντίρρησις

(*) Ἐν «Dernières Pensées».

(**) Ὑπὸ πολλῶν ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ Μπέρξον δὲν πρόκειται νὰ συμπληρώσῃ τὸ στερούμενον εἰσέτι «Αἰσθητικῆς» καὶ «Ἠθικῆς» συστημῆς του. Οὗτοι — ὀφείλει νὰ σημειωθῇ — ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον, διακηρύσσοντες ὡς χρεωκοπήσασαν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Μπέρξον, καὶ αὐτὸν παραιτηθέντα τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεώς της. Ἀντιθέτως, ἀνέγνωσα τελευταίως εἰς Παρισινήν ἑφημερίδα ὅτι οὗτος, ἀποσυρθεὶς τοῦ Γαλλικοῦ Κολλεγίου ἀπὸ τοῦ 1921, ἐγκατεστάθη εἰς ὀλιγοσύνχναστον καὶ ἤρεμον συνοικίαν τῶν Παρισίων, καταγινόμενος εἰς τὴν συγγραφήν τῆς συνεχείας τοῦ φιλοσοφικοῦ του ἔργου καὶ καλλιεργῶν ἰδιοχείρως τὸν περὶ τὴν οἰκίαν του μικρὸν κήπον κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του.

(***) Ἴδε τὴν πραγματείαν του: «La Philosophie de Bergson — exposé et critique» καὶ εἰς τὸ ἔργον του: «La Relativité Philosophique» σελ. 284 (*Ἀμφότερα ἐκδομένα εἰς Γαλλ. μετάφρασιν ὑπὸ τοῦ οἴκου Félix Alcan — Paris).

κατὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μπέρξον εἶναι ὅτι αὕτη «δὲν γνωρίζει προβλήματα· εἶναι δοξασμὸς καταστάσεώς τινος πνεύματος, ἐξ ἧς ἔχει φυγαδευθῆ πᾶν ὅ,τι λέγεται πρόβλημα». Πλὴν αἱ πλεῖσται τῶν ἀντιρρήσεων, ὡς καὶ αἱ καταγγελίαι περὶ ἀντιφάσεων (*), προέρχονται, κατὰ μέγα μέρος, ἐκ τῆς διαφορᾶς ἀπόψεων, ὑφ' ἧς ὁ Μπέρξον ἀφ' ἑνὸς καὶ οἱ ἐπικριταὶ τοῦ ἀφ' ἑτέρου θεωροῦσι τὰ πράγματα. Τὸ σύστημα αὐτοῦ εἶναι, ὡς ἀρχῆθεν ἐλέχθη, μία ἐπανάστασις κατὰ τῶν μέχρι τοῦδε φιλοσοφικῶν μεθόδων καὶ δύσκολον, ἢ μᾶλλον ἀδύνατον, θὰ ἦτο εἰς ἓνα εἰθισμένον ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς λογικευτικῆς καὶ ἀντιληφθῆ τὴν ὑφὴν τῆς ἐνορατικῆς φιλοσοφίας. Ἐν συζητήσει, ἣτις ἐπηκολούθησε τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἀνά χειρας ἔργου, ὁ Μπέρξον ἔφθασε καὶ γράψῃ, εἰς τὸ ἐν τῇ «Revue du mois» (τεῦχος 10^{ος} Σεπτεμβρίου 1907) δημοσιευθὲν ἄρθρον του, ἀπαντῶν εἰς τὸν Félix Le Dantec, ὅτι: «καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου ὁμιλοῦμεν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, πόρρω ἀπέχομεν τοῦ καὶ συνεννοοῦμεθα». Χρειαζέται καὶ ἐπαναστατήσῃ τις κατὰ τῶν ἔξεων καὶ τῶν μεθόδων τῆς διανοίας καὶ ἐμπιστευόμενος ἑαυτὸν εἰς τὴν ἐνόρασιν καὶ βυθισθῆ ἐν τῇ καθαρᾷ διαρκείᾳ, καὶ τότε θὰ συλλάβῃ τὴν ἀντικειμενικὴν γνῶσιν περὶ τῆς πραγματικότητος, τοῦ ἀενάου δηλονότι γίνεσθαι, τῆς συνεχοῦς κινήσεως καὶ μεταβολῆς· — ὅπως εἶναι ἀδύνατον καὶ μάθη τις καὶ κολυμβᾶ, εἰάνδεν πέσῃ εἰς τὴν θάλασσαν· ἐπὶ τῆς ξηρᾶς εὗρισκόμενος, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἐγκύψῃ εἰς τὴν μελέτην τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ βαδίσματος, οὐδέποτε θὰ μάθη, οὐδὲ θὰ ἐννοήσῃ καὶ τὸν μηχανισμόν τοῦ κολυμβήματος· ἀπαξ ὁμως ριφθῆ ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν θάλασσαν, τὸ ἐνστικτόν του θὰ

(*) Ὁ Benja, ὃν ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ἐκ τῶν ἡμετέρων κ. Ἄνδροῦτσος, καταλογίζει ὡς ἀντίφασιν καὶ τὸν τίτλον τοῦ ἀνά χειρας ἔργου: «Ἡ Δημιουργὸς Ἐξέλιξις» (L'évolution créatrice), καθόσον, λέγει, διὰ μὲν τῆς λέξεως Ἐξέλιξις σημαίνεται συνεχῆς ἐπανάληψις, διὰ δὲ τῆς λέξεως «Δημιουργὸς» προσθήκη νέου τινός.

τῷ ὑπαγορεύσει τὰς κινήσεις τὰς ἀπαιτούμενας ὅπως κρατηθῆ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν· θὰ μάθῃ νὰ κολυμβᾷ· καὶ τότε — ἀλλὰ μόνον τότε — θὰ ἀντιληφθῆ πόσον στενὴ σχέσηις ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ βαδίσματος καὶ τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ κολυμβήματος.

Ἡ κριτικὴ καὶ ὁ ἔλεγχος δὲν συνέτριψαν τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Μπέρξον. Ὅπως τουναντίον. Ὅπως ὅλα τὰ ἀξια λόγου δημιουργήματα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὠφελήθη μᾶλλον, παρὰ νὰ ζημιωθῆ, ἐκ τῆς βασάνου τῆς συζητήσεως. Τὰ ἀσθενῆ αὐτοῦ στοιχεῖα καὶ τὰ ἀμφίβολα ἀπεβλήθησαν ἢ ἐπανωρθώθησαν, τὰ σκοτεινὰ σημεῖα διεσαφηνίσθησαν, ὅ,τι δὲ τὸ ἀσφαλές, τὸ βάσιμον, τὸ ἐναργές ἐνεῖχε τοῦτο—καὶ ἔχει πολλὰ—λαμπρότερον ἀνεδείχθη. Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ αὐθεντία τοῦ Μπέρξον ἤρχισε νὰ ἐδραιουῖται, ἀφ' ἧς ἀκριβῶς ἐκόπασεν ὁ περὶ αὐτὸν ἐγερευθεὶς κατ' ἀρχὰς ἀφιλοσόφητος θόρυβος καὶ ἠθρίασεν ἡ πυκνωθεῖσα, ἐκ τῶν διαδηλώσεων ὑπερζήλου ἐνθουσιασμοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἐμπαθῶν ἀφ' ἑτέρου κατακραυγῶν, ἀτμοσφαιρα. Καὶ ἀναγνωρίζεται ἤδη οὗτος ὡς ὁ μεγαλύτερος τῶν φιλοσόφων τοῦ αἰῶνός μας, τὸ δὲ σύστημά του ἀποτελεῖ τὴν ὑψηλοτέραν καὶ ἐπικραιεστέραν ἐκδήλωσιν τῆς συγχρόνου πνευματικῆς κινήσεως καὶ περίλαμπρον ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Παγκοσμίου Φιλοσοφίας σταθμόν,—ἐὰν ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις τῆς λέξεως σταθμός, προκειμένου περὶ θεωρίας δεχομένης τὰ πάντα, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἀκόμη, ἐν ἀκαταπαύστῳ κινήσει καὶ μεταβολῇ, ἐν ἀενάῳ γίνεσθαι, περὶ θεωρίας ἐν τῇ ὁποίᾳ τὸ πᾶν εἶναι ἡ τάσις καὶ οὐδὲν κατάστασις. Τὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματα τοῦ Μπέρξον, ἔγραψεν ὁ Georges Sorel, (*) καὶ ἰδίᾳ ἡ «Δημιουργὸς Ἐξέλιξις», εἶναι προωρισμένα νὰ διατηρήσωσιν ἐπὶ μήκιστον τὸ κῦρος, τὴν ἀξίαν καὶ τὴν γοητείαν των, πρέ-

(*) Ἴδε «L'utilité du Pragmatisme» σελ. 359.

πει δὲ νὰ λαμβάνωνται ὡς γνώμων ὑφ' οἰουδήποτε ὅστις πρόκειται νὰ ἐγκύψη εἰς τὴν Φιλοσοφίαν.

Ἡ ἐπίδρασις, ἣν ἤσκησεν ἡ φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον ἐπὶ τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως τοῦ αἰῶνός μας, εἶναι μεγίστη καὶ εὐρυτάτη, ποικιλώταται δὲ αἱ ἐκφάνσεις αὐτῆς, ἰδιαίτατα μὲν ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς Ἀγγλοσαξωνικὰς χώρας καὶ ἀλλαχοῦ, πλὴν τῆς Γερμανίας, ὅπου ἤργησε νὰ ἐπικρατήσῃ—καὶ τοῦτο λόγῳ τῶν ἰσχυροσῶν ἐκεῖ φιλοσοφικῶν παραδόσεων, ριζικῶς ἀντιθέτων πρὸς τὸ ἀναλυτικὸν καὶ ἐμπειρικιστικὸν σύστημα τοῦ Μπέρξον.

Καὶ ἐν μὲν τῇ Φιλοσοφίᾳ, ἡ ἐπίδρασις του εἶναι κατάδηλος—ἄμεσος ἢ ἔμμεσος, θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ—ἀδιάφορον—εἰς πάντα ἀναγνώσαντα τὰ μετ' αὐτὸν φιλοσοφικὰ συγγράμματα. Ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν καθαρῶς Μπερξονιστῶν, πολλαὶ σχολαὶ ἐσχηματίσθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασίν του, ἢ ὑπάρχουσαι εὖρον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ του στήριγμα καὶ γνώμονα διὰ τὴν ὀριστικὴν τῶν ἀνάπτυξιν. Τοιαῦτα εἶναι : ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῆς δράσεως μὲ τοὺς Henri Poincaré, Edouard le Roy, Millard, Duhem, Maurice Blondel κ. ἄ. (*), ἡ φιλοσοφικο-θεολογικὴ αἵρεσις

(*) Ἡ φιλοσοφία τῆς δράσεως εἶναι συμβιβασμὸς, τρόπον τινά, τῆς ὀρθολογιστικῆς ἀντιλήψεως : «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος» καὶ τοῦ πραγματιστικοῦ ἀξιώματος : «ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ πρᾶξις». Κατὰ τὴν σχολὴν ταύτην, ἡ δράσις δὲν εἶναι προῖον τῆς σκέψεως οὔτε καὶ τανύπαλιν, ἀλλ' ἀμφοτέραι εἶναι ἰσάξια καὶ ἀλληλέγγυοι, συμπληροῦσαι ἀλλήλας. Ἐὰν ἡ σκέψις καθοδηγῇ τὴν δράσιν, ἀλλὰ καὶ αὕτη παρασκευάζει καὶ ἐπεκτείνει ἐκείνην, διὰ τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας τῆς ζωῆς. Τὸ ἀρχέτυπον τῆς θεωρίας ταύτης δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ τὸ διῶδῃ ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας ἔργῳ εἰς τὸ μέρος ὅπου ὁ Μπέρξον ὀμιλεῖ περὶ τῆς ἰδεατῆς γενέσεως τῆς ὕλης καὶ τῆς διανοίας ἐν ταυτῷ.